

בראשית פרק יא: מגדל בבל

מבוא

בפרק יא נלמד רק את פסוקים א-ט. נתייחס לחטאם של אנשי בבל, וננסה להגדיר אותו על פי הפרשנים השונים. וננסה למצוא, בהתאמה להצעות השונות של הפרשנים לחטא, את הקשר שבין העונש לחטא.

שאלות מכוונות למידה

- מה היה חטאם של דור הפלגה?
- כיצד מהווה עונשם מידה כנגד מידה לחטאם?

מה היה חטאם של אנשי דור הפלגה?

בראשית יא

- וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׂפָה אַחַת וּדְבָרִים אַחָדִים :
- (ב) וַיְהִי בְּנֹסְעֵם מִקֵּדָם וַיִּמְצְאוּ בְקִעָה בְּאָרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם :
- (ג) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הִבֵּה נִלְבְּנָה לְבִנֵּינוּ וְנִשְׂרָפָה לְשִׂרְפָה וְתִהְיֶה לָּהֶם הַלְּבָנָה לְאָבָן וְהַחֲמֵר הִזָּה לָּהֶם לְחֵמֶר :
- (ד) וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה לָּנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ :

מבוא

העונש החמור שנגזר על בוני המגדל עורר את הפרשנים לבחון מה היה הדבר הבעייתי בבניית מגדל בבל. הכתוב עצמו סתום, כדברי ר' אלעזר בבראשית רבה: "מעשה דור הפלגה לא נתפרש" (בראשית רבה, פרשה לח). בגלל שהפסוקים עמומים ולא חד משמעיים, הפרשנים חלוקים ביחס לשאלה מהו החטא, ומנסים להציע פירושים שונים. כל פירוש ופירוש מבוסס על דיוק בלשון הכתוב. נעיין בדברי הפרשנים, תוך שימת דגש על נקודת המוצא לפרשנות בתוך הפסוקים.

תלמידי שלוש יחידות נדרשים לדעת את אחד מפירושיו של רש"י ועוד פירוש של פרשן אחר.
תלמידי חמש יחידות נדרשים לדעת את אחד מפירושיו של רש"י ושני פירושים נוספים

שיטת רש"י

רש"י בראשית ד, א

ודברים אחדים - באו בעצה אחת ואמרו (כלפי ה'): לא כל הימנו שיבור לו (אין זה צודק שיבחר לעצמו לשכון) את העליונים (ולנו יתן רק את התחתונים) נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר: על יחידו של עולם.
 דבר אחר: ודברים אחדים [ס"א: דברים חדים] אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול, בואו ונעשה לו סמוכות (בראשית רבה).

1. רש"י מציע שלושה פירושים על דרך הדרש.

- מהו החטא לפי שני הפירושים הראשונים של רש"י?
- על אילו מילים בכתוב מבסס רש"י כל אחד משני הפירושים הראשונים?
- רשות: מה המשותף לשני הפירושים הראשונים הללו בניגוד לפירוש השלישי?

שיטת רש"ר הירש והמדרש בפרקי דרבי אליעזר

רש"ר הירש בראשית יא, ד

נעשה לנו שם - המגדל אמור היה להיות מזכרת עולם לכוחו של הציבור וחשיבותו על פני היחיד... אולם כאן טמונה הסכנה, אם אין הציבור קורא 'בשם השם'... **אם היחיד נדרש להיות עבד לציבור ולא לעבוד את ה'**, אם הציבור מציג את עצמו כמטרה ולא כאמצעי בלבד, כי אז יאבד כל עתידה המוסרי של האנושות... כסבור הוא (האדם) שהציבור פטור משמירת חוקי המוסר... אז נוצר האליל של מטרות נבובות, שאינן מביאות ברכה. היחיד חייב למסור להן את נפשו... "ונשרפה שרפה" - הכל יכשר לשריפה, הכל יאבד וילך לטמיון - ובלבד שנקיים בנין לציבור לתהילה, לשם ולתפארת.

פרקי דרבי אליעזר פרק כד (מדרש זה מובא גם בתוך פירושו של רש"ר הירש)

ר' פנחס אומר: לא היו שם אבנים לבנות את העיר ואת המגדל, ומה היו עושין? היו מלבנים לבנים ושורפים אותם, כיוצר חרש... בנו המגדל גבוה כשבעה מילין, מעלות (מדרגות) היו לו במזרחו ובמערבו. ואילו שהיו מעלין לבנים היו עולין ממזרחו, ואלו שהיו יורדין היו יורדין ממערבו. אם נפל אדם ומת לא היו שמים לבס עליו, ואם נפלה לבנה היו יושבין ובוכין ואומרין מתי תעלה אחרת תחתיה!?

2. עיין בפירושו של רש"ר הירש ובמדרש פרקי דרבי אליעזר, וענה:

א. מהו החטא לפי פירושו של רש"ר הירש?

ב. כיצד המדרש מסייע לפירושו של רש"ר הירש?

ג. על אילו מילים בכתוב מבססים רש"ר הירש והמדרש את פירושיהם?

שיטת הרשב"ם והנצי"ב

רשב"ם בראשית יא ד

הבה נבנה לנו עיר וגו' - לפי הפשט מה חטאו דור הפלגה? אם מפני שאמרו "וראשו בשמים", הא (הרי) כתוב (בדברים א, כח) "ערים גדולות ובצורות בשמים" (ומכאן שזה לא נחשב לחטא)? אלא לפי שציווים הקב"ה "פרו ורבו ומלאו את הארץ" (בראשית א, כח), והם בחרו להם מקום לשבת שם ואמרו "פן נפוץ", לפיכך הפיצם משם בגזרתו.

הנצי"ב "העמק דבר" בראשית יא

(א) שפה אחת - זה גרס לחטא אחד, היינו שיסכימו לשבת כולן בקבוץ אחד, וזהו נגד רצון ה' שאמר, שְׂרָצוּ בארץ ורבו בה, היינו להתהלך לארכה ולרחבה כי "לשבת יצרה".
 (ד) ונעשה לנו שם - אנשים משגיחים וממונים על הדבר ויהיו שרי צבא להעניש את העובר. דבלי זה אינו מועיל המגדל. וכל זה היה לחשש "פן נפוץ על פני כל הארץ". אמנם יש להבין מה חששו אם יצאו כמה לארץ אחרת? ומובן שזה היה שייך ל"דברים אחדים" שהיה ביניהם. ובאשר אין דעות בני האדם שווים חששו שלא יצאו בני אדם מדעה זו ויהיו במחשבה אחרת, על כן היו משגיחים שלא יצא איש מישוב שלהם. ומי שסר מדברים אחדים שביניהם היה משפטו לטריפה (למוות) כאשר עשו לאברהם אבינו¹. נמצא היו דברים אחדים שביניהם לרועץ שהחליטו להרוג את מי שלא יחשוב כדעתם.

¹ לפי מדרשי חז"ל אברהם אבינו היה בן 48 בזמן בניית מגדל בבל, הוא התנגד לבנייתו התווכח עימם, והם אף ניסו להורגו.

3. עיין בפירושיהם של הרשב"ם והנצי"ב, וענה :

א. מהו החטא לפי פירושו של הרשב"ם?

ב. במה הנצי"ב הולך בדרכו של הרשב"ם? ומה הוא מוסיף על דברי הרשב"ם?

ג. על אילו מילים בכתוב מבססים הרשב"ם והנצי"ב את פירושיהם?

ה' מפר את מחשבתם של אנשי דור הפלגה

בראשית יא

(ה) וַיֵּרָד ה' לְרֹאשׁ אֶת הָעִיר וְאֶת הַמְּגִדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם :

(ו) וַיֹּאמֶר ה' הֵן עַם אֶחָד וְשָׁפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחֲלֹם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת :

(ז) הֲבֵה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְת רֵעֵהוּ :

(ח) וַיִּפֹּץ ה' אֶתָּם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ וַיִּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר :

(ט) עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שִׁפְת כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפְיָצָם ה' עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ :

תגובת ה' והעונש - "מידה כנגד מידה"

רש"י דברים יא, ז

הבה - מדה כנגד מדה, הם אמרו "הבה נבנה", והוא כנגדם מדד ואמר "הבה נרדה".

רש"י על פסוק ז' מפרש שהתגובה והענישה של ה' מבוססים על העיקרון: "מידה כנגד מידה". רש"י אף מביא דוגמא אחת ליישום של עקרון זה, על ידי הצבעה על ביטוי דומה המצוי הן בחטא והן בתגובה של ה'. בעיון בפסוקים ה-ט, ניתן למצוא ביטויים נוספים דומים המיישמים את העיקרון של "מידה כנגד מידה".

4. עיין בפסוקים ה-ט, וצטט בטבלה שלפניך ביטויים נוספים המיישמים תגובה וענישה המבוססים על "העיקרון של מידה כנגד מידה".

"מידה כנגד מידה"	
הניגוד בתגובת ה' ובעונש "ועצת ה' היא תקום"	חטאם של דור הפלגה "רבות מחשבות בלב איש"
	וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׁפָה אַחַת וּדְבָרִים אֶחָדִים
	וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ
הֲבֵה נִרְדָּה...	הֲבֵה נִבְנֶה לְבָנִים...
	הֲבֵה נִבְנֶה לָנוּ עִיר
	וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם כִּי נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ

5. בחלק הראשון של יחידה זו ראינו שלוש שיטות פרשניות המבארות מה היה חטאם של דור הפלגה, ומה הם רצו להשיג ע"י החטא. הסבר לפי כל שיטה פרשנית כיצד ה' הפר את כוונותיהם ע"י העונש שה' הטיל עליהם.

ה' מפר את כוונת החוטאים	כוונת החוטאים	
	כוונתם היה למרוד בשלטונו הבלעדי בעולם של ה' - לעלות לשמים בעזרת המגדל ולהילחם בה'.	א. רש"י
	הם הציבו מטרת על ציבורית - לעשות לעצמם שם ע"י בניית עיר ומגדל. לשם כך הם שיעבדו כל אחד, כל פרט לטובת המטרה של הציבור. היחידים הפכו לעבדי ומשרתי הציבור, וזכויות הפרט נרמסו לטובת הכלל.	ב. רש"ר הירש והמדרש
	הם רצו שכולם יהיו "עם אחד", שכולם התרכזו במקום אחד, שכולם יחשבו וידברו אותו הדבר - באותה שפה, שכולם יהיו באותה השקפה - שתהיה אחידות מחשבתית.	ג. הרשב"ם והנציב

"וַיִּרְדַּ ה' לְרֵאתָ..."

בראשית יא

(ה) וַיִּרְדַּ יְהוָה לְרֵאתָ אֶת הָעִיר וְאֶת הַמְּגִדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי הָאָדָם :

פסוק ה' מבליט את המרחק והפער הגדול בין "יה-וה" לבין "בני האדם". בני האדם חשבו לבנות מגדל, לעלות לשמים ולהדמות כד לקב"ה. התורה מתארת בלעג כיצד ה' נדרש לרדת מן השמים אל הארץ כדי לראות את מעשיהם. פסוק זה מדגיש מעמד האמיתי של בני האדם מול הקב"ה.

רש"י בראשית יא, ה

וירד ה' לראות - לא הוצרך לכך, אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו, במדרש "רבי תנחומא".

6. עיין בפסוק ה' ובדברי רש"י, וענה:

א. מה היה קשה לרש"י בפסוק ה'?

ב. כיצד רש"י מיישב קושי זה? איזה מסר חשוב העבירה לנו התורה ע"י שהיא כתבה את הפסוק באופן הזה?

מה בין דור המבול לדור הפלגה?

רש"י בראשית יא, ט

ומשם הפיצם - וכי אי זו (רשעות) קשה (יותר), של דור המבול או של דור הפלגה? אלו לא פשטו יד (כפרו) בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר כביכול להילחם בו? אלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם?
אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו, ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם, שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנוי המחלוקת וגדול השלום.

7. רש"י על פסוק ט משווה בין דור המבול לבין דור הפלגה, את ההשוואה הוא עורך על ידי **שאלה ותשובה**.
א. לפי ההבנה של רש"י **בשאלה**, חטאו של איזה דור חמור יותר - של דור המבול או של דור הפלגה? נמק.
ב. לפי ההבנה של רש"י **בתשובה**, חטאו של איזה דור חמור יותר - של דור המבול או של דור הפלגה? נמק.

○ שיטת הרמב"ן - ספר בראשית כספר המבטא את "משפט ה' בעולם"

לפי הרמב"ן יש לראות בהבאת מעשה דור הפלגה **בספר בראשית**, חולייה נוספת בשרשרת הסיפורים בספר, בהם בא לידי ביטוי "**משפט ה' בעולם**". להלן דברי הרמב"ן שכבר ראינו ולמדנו בתחילת השנה - ביחידה הראשונה:

○ רמב"ן בראשית א, א

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה "בבראשית ברא אלהים" וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן - שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו; **וזרעם - חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות**, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם.

אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, **כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם**, וכל שכן עם המסופר בכתוב: כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם (להלן ט כז), ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב, אבל יירש עבדי ה' זרע אוהבו, כענין שכתוב "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו" (תהלים קה מד). כלומר, שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שידעו כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם.